

### Öz

Tokat, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'daki en eski şehirlerden biridir. XI. asrın sonlarında Danişmendliler zamanında Türk hâkimiyetine girmiştir. Şehirde Danişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde pek çok dinî, sosyal ve kültürel eser vücuda getirilmiştir. Bu eserler arasında çeşme, şadırvan, su kuyusu ve hamam gibi su yapıları da yer almaktadır. Su yapıları içinde Osmanlılar zamanında Oğulbey Suyu çeşmeleri öne çıkmaktadır. Tokat içme suları ve çeşmeleri üzerine bazı çalışmalar mevcut olmasına rağmen Oğulbey kaynağından su sağlayan çeşmeler ile bunların vakıflarına dair bütüncül bir çalışma yapılmamıştır.

Bu nedenle, makalede Osmanlı döneminde Tokat'ta içme suyu olarak kullanılan Oğulbey Suyu ve vakıfları üzerinde durulacaktır. 1950'li yıllara kadar Oğulbey Suyu'ndan beslenen Mihmadhacib Mahallesi'ndeki beş çeşme, halkın içme suyu ihtiyacını karşılamıştır. Bu çeşmelerin inşası ve bakımlarının yapılması için bazı varlıklı hayırseverler vakıflar kurmuşlardır. Maalesef bu çeşmelerden hiçbirisi günümüzde hizmet vermediği gibi vakıfları da hazineye aktarılmıştır.

İncelemenin temel amacı, Oğulbey Suyu çeşmeleri ve vakıflarını birinci elden kaynaklara dayalı olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alıp Tokat şehrinin sosyal ve kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Tokat, Oğulbey Suyu, Vakıf, Osmanlı, Çeşme.

## Oğulbey Water Fountains and Their Waqfs in Tokat

### Abstract

Tokat, which has hosted many civilizations throughout history, is one of the oldest cities in Anatolia. At the end of the 11th century, it came under Turkish rule during the time of the Danishmends. Many religious, social, and cultural works were created in the city during the Danishmend, Seljuk, and Ottoman periods. These works include water structures such as fountains, water wells, and hammams. Among the water structures, fountains with water from Oğulbey in the Ottoman period stand out. Studies have been conducted on Tokat's drinking water sources and fountains to date, but there has been no holistic study on the fountains that provide water from Oğulbey and their waqfs.

The article focuses on the fountains with water from Oğulbey and their waqfs, which were used for drinking water in Tokat during the Ottoman period. Five fountains in Mihmadhacib District, which were fed by water from Oğulbey until the 1950s, met the drinking water needs of the local people. Wealthy philanthropists established waqfs for the construction and maintenance of the fountains which unfortunately are no longer in service today while their waqfs have been transferred to the treasury.

The article's main purpose is to contribute to the social and cultural history of the city of Tokat by discussing the Oğulbey water fountains and waqfs based on firsthand sources.

**Keywords:** Tokat, Oğulbey water, waqf, Ottoman, fountain

\* DOI: 10.16971/vakiflar.1452932

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Mart 2024 / March 2024

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Eylül 2024 / September 2024

\*\* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat-Türkiye; e-mail: ali.acikli@gop.edu.tr; ORCID: 0000-0001-9477-6923.

## 1. Giriş

Tokat şehrinin Türk hâkimiyetine geçişi, 1073 yılında Danişmendliler döneminde (1073-1178) gerçekleşmiştir. Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, Kadı Burhaneddin Devleti ve Osmanlı devirlerinde Tokat'ta çok sayıda vakıf<sup>1</sup> yapısı inşa edilmiştir (Yinanç, 1988; Gökbilgin, 1974; Şimşirgil, 1990; Wolper, 1994; Kucur, 1993; Aksulu, 1994). Bu eserler arasında su yolu, su kuyusu, su kemeri, çeşme, şadırvan ve hamam gibi su yapıları da yer almaktadır.

Toplunun temel ihtiyaçlarından olan suyun temini ve su yapıları vasıtasıyla halka sunulması hayati bir öneme sâhiptir. Bu sebeple su temini meselesi, vakıf kurumunun üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Zira su bir alt yapı hizmetidir. Mekânsal yerleşmenin başlangıcını simgeler. Şehircilik açısından olmazsa olmazdır.

Vakıf su yapılarının ortaya çıkmasında İslam dininin temizliğe verdiği önem oldukça etkili olmuştur. İslam'a göre şahsın Allah'a karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için temiz olması gerekir. Temizlik için de su hayati önem taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim'in Müddessir Sûresi'nin dördüncü ayetinde "...elbiseni temiz tut" buyrulmaktadır. Bakara suresinin 222. ayetinin son kısmında "...Allah temizlenenleri sever" (Kur'an: 2/222) denilmektedir. Hz. Peygamber'in hadislerine göre temizlik, imandandır ve imanın yarısıdır. Pek çok hadis-i şerifte su yapılarının inşası teşvik edilmiştir (Sağır, 2016: 448-449).

Diğer taraftan, vakıf su yapıları Türk-İslam su kültürünün bir yansımasıdır. Türk-İslam kültüründe su; şiirlere, deyimlere ve atasözlerine konu olmuştur. Fuzulî'nin "Su Kasîdesi" en bilinen su şiiridir. Su hakkında "miyâhiye" denen edebî bir tür ortaya çıkmıştır. "Su gibi aziz ol" duası, suya karşı muhabbeti ve hürmeti ifade etmektedir. Mevlana'nın "Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol" öğüdü, suyun civanmertlik ve alicenaplığın da simgesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca eskiden su almak için gidilen çeşmeler; bir tür açık sosyalleşme mekânı ve sevgililerin buluşup görüştükleri veya ilk defa karşılaştıkları yerlerdendi (Sağır, 2016: 450-451).

Osmanlı döneminde gerek İstanbul ve gerekse taşra şehirlerinde bulunan vakıf su yapıları hakkında birçok akademik çalışma yapılmıştır (Güneri, 2006; Karataş, 2008; Güler, 2012; Dinç ve Çelik, 2012; Sağır, 2016; Uçar, 2017; Köç, 2018; Öztürk, 2019). Osmanlı döneminde Tokat'ta da pek çok vakıf çeşme<sup>2</sup> yapısı inşa edilmiştir. 1656 yılında Tokat'a uğrayan Evliya Çelebi Oğul Bey Çeşmesi, Soğuk Pınar Çeşmesi, Mevlevihane Çeşmesi gibi yapıların ismini verirken "... daha yüzlerce çeşme" olduğundan söz etmektedir (Evliya Çelebi, 2001: 36-37). Ancak bu çeşmelerin birçoğu deprem, yangın ve beşerî tahripler nedeniyle günümüze ulaşamamıştır (Atak, 2013: 213-214). Cumhuriyet dönemi Tokat içme suları ve çeşmeleri üzerine bazı çalışmalar (Nazmi Asaf, 1926; Meral, 1938; Acunsal, 1947; Özer, 2015) yapılmasına rağmen şehirdeki Osmanlı dönemi vakıf su yapıları hakkında sadece dört inceleme (Seçkin, 1993; Tunca, 2000; Kaşıkeman, 2005; Atak, 2013) bulunmaktadır. Bu incelemeler ise zaman ve mekân olarak sınırlılıklar taşımaktadır. Ayrıca bu incelemelerde su yapılarının vakıfları detaylı bir şekilde ele alınmamıştır.

Bu makalede Osmanlı döneminde Tokat'ta içme suyu olarak kullanılan Oğulbey Suyu ve vakıfları üzerinde durulacaktır. XVI. yüzyılın başlarından 1950'li yıllara kadar Oğulbey suyu Mihmadhacib Mahallesi'nde beş çeşme ile halka içme suyu sağlamıştır. Bu çeşmelerin inşası ve bakımlarının yapılması vakıflar vasıtasıyla olmuştur. Bu güne kadar Oğulbey kaynağından su sağlayan çeşmeler ve bunların vakıflarını ele alan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliği gidermek için aşağıdaki

1 Vakıf, terim olarak bir menkul ya da gayrimenkulün sevap kazanmak amacıyla doğrudan ve dolaylı bir şekilde toplumun yararına tahsis edilmesidir. (Şemseddin Sami, 1987: 1495-6; Yediyıldız, 1986: 153; Yediyıldız, 2003: 8-10; Sertoğlu, 1986: 105).

2 Çeşme kelimesi Farsça'da "göz" anlamına gelen "çeşm"den gelmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine neden olmuştur. Çeşme kelimesi yerine bazı kayıtlarda Arapça "ayn" sözcüğü de kullanılmıştır (İyice, 1993: 277).

paragraflarda evvela Oğulbey Suyu ve çeşmeleri hakkında genel bilgiler verilecek, daha sonra tespit edilebilen vakıfları ele alınacaktır. Makalenin kaynakları, dönemin arşiv kayıtları, Tokat mahkeme defterleri ve konu ile alakalı araştırma eserlerdir. İncelemenin temel amacı, Oğulbey suyu çeşmeleri ve vakıflarını birinci elden kaynaklara dayalı olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alıp Tokat şehrinin sosyal ve kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

## 2. Oğulbey Suyu ve Çeşmeleri

Oğulbey Suyu, 1950’li yıllara kadar Tokat’a içme suyu sağlayan sekiz ana (Aksu, Buzluk, Çördük, İğne-ci, Karasu/Çukurpınar, Koşıkavak, Marul ve Oğulbey suları) kaynaktan biridir (Meral, 1938: 98-111; Acunsal, 1947: 60; Özer, 2015: 11-12). Bu suyun çıkış yeri, Tokat’ın güney doğusunda bir saat mesafede yer alan Taşlıtepe mevkiidir.<sup>3</sup> Yakın zamanlara kadar Oğulbey suyu, pöğrek adı verilen pişmiş toprak borularla getirilerek Ali Mezarlığı üstündeki Küpbaşı deposundan Oğulbey, Örtmeliönü ve Çekenli mahallerindeki çeşmelere ve evlere dağıtılmıştır.<sup>4</sup> Bu suyun naklini sağlayan toprak borular, Osmanlı döneminde “Oğulbey künkü” olarak adlandırılmıştır.<sup>5</sup> Tokat Şehir Müzesi küratörü ve yerel tarihçi Hasan Erdem’in aktardığına göre, günümüzde Oğulbey Suyu Tokat merkeze bağlı Hasanbaba köyü halkının kullanımına bırakılmıştır.

Evahir-i Zilkade 1137/1-11 Ağustos 1725 tarihli bir şikayet hükmünde, Tokat’ta Mihmadhacib Mahallesi’ndeki çeşmelere cari olan Oğulbey Suyu’nun Tokat’a bağlı Komanat Nahiyesi’nin Aluç köyü arazinden çıktığı ancak bu suyun mahalle halkının ihtiyacına yeterli gelmemesi nedeniyle Kirkoros (Hasanbaba) Köyü sakinlerinden Aluç Köyü mezarında arazi ziraat eden bazı şahısların arazilerinde çıkan suyun da mahkeme izni ile satın alınıp Oğulbey Vakfı çeşmeleri suyuna ilave edildiği belirtilmektedir.<sup>6</sup> 53 numaralı Tokat Şer’iyye Sicilinde kayıtlı iki muhasebe defterinde, Oğulbey Suyu’nun Mihmadhacib Mahallesi’nde<sup>7</sup> beş çeşme ile 86 eve içme suyu sağladığı ifade edilmektedir.<sup>8</sup> Evahir-i Zilhicce 1209/9-19 Temmuz 1795 tarihli şikayet hükmüne göre, müteveffa Oğul Bey’in inşa ettiği beş çeşme, Hacıb, Örtmeliönü, Bulgurpınarı(?), Akçapınar ve Oğulbeypınarı mahallerinde bulunmaktaydı.<sup>9</sup> Bu beş çeşmeden birisi Oğulbey Çeşmesi, diğeri Örtmeliönü Çeşmesi veya Ali Pınarı, bir diğeri Mihmadhacib Çeşmesi’dir. Bu çeşmeler ve vakıfları hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir. Diğer iki çeşme (Bulgurpınarı(?), Akçapınar) hakkında ise herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ayrıca Oğul Bey’in tarihi şahsiyeti hakkında da herhangi bir belge tespit edilememiştir.

### 2.1. Oğulbey Çeşmesi ve Vakıfları

Arşiv kayıtlarında<sup>10</sup> Mihmadhacib-i Müslim Mahallesi’nde olduğu belirtilen Oğulbey Çeşmesi’nin tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Behzad çayı kenarında yer alan Hoca Behzad Camii’nin kuzey cephesindeki giriş kapısının kemer alınlığında bulunan Osmanlı sülüsü ile yazılmış inşa kitabesinde, Şirvanlı Fakih oğlu Hoca Behzad’ın Kanuni Sultan Süleyman zamanında 942/1536 yılında Oğulbey Çeşmesi’ne bir vakıf yaptığı yazılıdır (Uzunçarşılı, 1927: 35; Mercan ve Ulu, 2003: 73; Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 63-64). Ancak arşivlerde bu vakfa ait bir vakfiyeye ulaşılamamıştır. Bu bilgiden hareketle, çeşmenin aynı yıl içinde veya daha önce inşa edildiği söylenebilir. Özlem Kaşıkeman, To-

3 BOA. A.DVNSAHK. d. 22, 13/1.

4 Halis Sağlam, “Suyuna Sahip Çık Tokat”, Tokat Arayış Gazetesi, 25 Mart 2021. Bk. [http://tokatarayisgazetesi.com/haber\\_detay.asp?haberID=3700&HaberBaslik=halis-saglam-suyuna-sahip-cik-tokat](http://tokatarayisgazetesi.com/haber_detay.asp?haberID=3700&HaberBaslik=halis-saglam-suyuna-sahip-cik-tokat) (23.02.2023).

5 Örneğin, TŞS 10, 116/3’de 1 adet oğul künkü 2 para olarak yazılmıştır.

6 BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 103, 189/1.

7 1967 yılı Tokat İl Yıllığı’nda Mihmadhacib Mahallesi, Çekenli Mahallesi olarak işaret edilmiştir. Bk. Heyet, *Tokat İl Yıllığı 1967*, Ankara 1968, s. 81.

8 TŞS 53, s. 35/1; TŞS. 53, s. 145-146.

9 BOA. A.DVN.SAHD. d. 22, 13/1.

10 Örnek olarak şu kayıtlara bakılabilir: TŞS 83, 22/45; VGMA. HD. No. 1094, s. 26; VGMA. HD. No. 539, s. 202; VGMA. HD. No. 568, s. 6; T. VBMA. Mazbata ve Derkenar Defteri no. 1, s. 22/65.

kat ili çeşmeleri üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde, Behzad Camii'nde bulunan tarihsiz çeşme kitabesine dayanarak Oğulbey Çeşmesi'nin Behzad Camii yakınında yer aldığını belirtmiştir (Kaşıke-man, 2005: 242). Günümüzde mevcut olmayan bu kitabe çeşmeyi yaptırının Hacı Nuri Paşa olduğu yazılıdır (Mercan ve Ulu, 2003: 77). Arşiv kayıtları Oğulbey Çeşmesi'ni Mihmadhacib Mahallesi'nde gösterdiğinden bu kitabe Behzad Camii avlusundaki Karasu Çeşmesi'ne ait olmalıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde çeşme hakkında "... Oğul Beğ çeşmesi, âb-ı zülâldır ve dâ'imâ cârîdir. Lüleli değildir." (Evliya Çelebi, 2001: 37) ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifadelerden saf, berrak ve tatlı suyu olan ve oluğu bulunmayan çeşmenin sürekli aktığı anlaşılmaktadır.

Çeşmenin ilk vakfının vakfiyesine arşivlerde ulaşılamamıştır. 83 numaralı Tokat Şer'iyeye Sicilinde kayıtlı 3 Cemaziyelahir 1305/16 Şubat 1888 tarihli atama kaydında çeşme vakfının vakfiyesi olmadığı ve eski vakıflardan olduğu belirtilmektedir.<sup>11</sup>

Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 17. ve 18. asırlardaki muhasebe kayıtlarına Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde rastlanmamıştır. Ancak her iki arşiv ile Tokat Şer'iyeye Sicillerinde vakıf görevlilerinin atamalarına dair pek çok kayıt mevcuttur. Bu kayıtlara göre, Oğulbey Çeşmesi Vakfı'ndan ücret alan görevliler aşağıda Tablo 1'de listelenmiştir.

**Tablo 1. Oğulbey Çeşmesi Vakfı Görevlileri**

| Görev Türü         | İsmi                                                                               | Görev Tarihi (Hicrî-Miladî)                       | Günlük ücreti (Akçe)             | Görevi Bırakma Sebebi |
|--------------------|------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|----------------------------------|-----------------------|
| Câbi ve nâzır      | Seyyid Hacı Ömer b. Ramazan'ın feragatin-den Mehmed Halife <sup>12</sup>           | 13 Mart 1778 (13 S 1192)                          | 6                                | Feragat               |
| Câbi ve nâzır      | Salih Efendi'nin feragatinden torunları Mehmed ve Ali kardeşler <sup>13</sup>      | 13 Nisan 1813 (11 R 1228)                         | 6                                | Feragat               |
| Câbi               | El-Hac Mehmed Halife feragatinden Ömer b. İsbir <sup>14</sup>                      | 13 Kasım 1796 (12 Ca 1211)                        | 6                                | Feragat               |
| Mütevellî ve Câbi  | Osman'ın oğulları Ali ve Mehmed'in vefatlarıyla Mehmed'in oğlu Salih <sup>15</sup> | 30 Aralık 1874 (21 Za 1291)                       | Tevliyet Muayyen Cibâyet 3 akçe  | Vefat                 |
| Câbi               | Ahmed b. Mehmed'in vefatıyla oğlu Ebu-bekir <sup>16</sup>                          | 23 Nisan 1881 (23 Ca 1298)                        | 3                                | Vefat                 |
| Kâtip              | Şerif Mustafa'nın feragatiyle Salih b. Hacı Mehmed <sup>17</sup>                   | Haziran 1804 (Ra 1219)                            | 5                                | Feragat               |
| Kâtip              | Salih b. Hacı Mehmed'in feragatiyle oğlundan torunları Mehmed ve Ali <sup>18</sup> | Şubat 1813 (S. 1228)                              | 5                                | Feragat               |
| Kâtip ve câbi      | Ahmed b. Mehmed'in vefatıyla oğlu Ebu-bekir <sup>19</sup>                          | 16 Şubat 1888 (3 C 1305)                          | Kitabet 5 akçe Cibâyet 3 akçe    | Vefat                 |
| Mütevellî ve Kâtip | Ebubekir b. Mehmed'in vefatıyla oğlu Osman <sup>20</sup>                           | 23 Nisan 1881-16 Şubat 1888 (23 Ca 1298-3 C 1305) | Tevliyet muayyen, kitabet 5 akçe | Vefat                 |

11 TŞS 83, 22/44.

12 BOA. C. Belediye 58-2858.

13 BOA. C. Belediye 84-4157.

14 TŞS 2, 111/1.

15 TŞS 76, 214/307.

16 TŞS 78, 89/220.

17 VGMA. HD. No. 539, s. 202.

18 VGMA. HD. No. 568, s. 6.

19 TŞS 83, 22/45.

20 TŞS 78, 89/220; TŞS 83, 22/44.

## Ali Açıklık

|                                       |                                                                                                         |                                                            |                                                                                |       |
|---------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Mütevelli,<br>Câbi, nâzır<br>ve kâtip | Mehmed b. Osman'ın torunları Ebubekir b. Ahmed ve Osman b. Ebubekir'e müşte-<br>reken <sup>21</sup>     | 3 Kasım 1896<br>(27 Ca 1314)                               | Tevliyet muay-<br>yen, Cibâyet 3<br>akçe, nezaret 6<br>akçe,<br>Kitabet 5 akçe |       |
| Mütevelli                             | Abdullah'ın evlatsız ölümü ile sülüs hisse<br>mutasarrıfı Seyyid Abdullah (vâkıf evladı) <sup>22</sup>  | 23 Şubat 1745<br>(21 M 1158)                               | Sülüs hisse                                                                    | Vefat |
| Mütevelli                             | Hasan Halife ref'inden Şerif Mustafa b.<br>Mehmed Salih <sup>23</sup>                                   | 14 Mart 1805<br>(12 Z 1219)                                | Muayyen                                                                        | Ref'  |
| Mütevelli                             | Ebubekir b. Mehmed'in vefatıyla oğlu<br>Osman <sup>24</sup>                                             | 23 Nisan 1881-16<br>Şubat 1888<br>(23 Ca 1298-3 C<br>1305) | Muayyen                                                                        | Vefat |
| Mütevelli                             | Kehbarzade Musa b. Mustafa <sup>25</sup>                                                                | 16 Mayıs 1896<br>(3 Z 1313)                                | -                                                                              | -     |
| Mütevelli<br>(yarım his-<br>se)       | Ebubekir b. Ahmed'in evlatsız ölümü ile<br>yarım hissesi ortağı Ahmed Hamdi b. Os-<br>man <sup>26</sup> | 1 Nisan 1904<br>(15 M 1322)                                | -                                                                              | Vefat |
| Nâzır                                 | Mahmud Efendi'nin vefatıyla Şeyh İsmail <sup>27</sup>                                                   | Aralık 1691<br>(R 1103)                                    | -                                                                              | Vefat |
| Nâzır                                 | Seyyid Hacı Osman'ın vefatıyla oğlu Seyyid<br>Abidin <sup>28</sup>                                      | Temmuz 1736<br>(Ra 1149)                                   | 1 akçe                                                                         | Vefat |

Hicri Ay Kısaltmaları: M(Muharrem), S(Safer), Ra(Rebiülevvel), R(Rebiülahir), Ca(Cemaziyelevvel), C(Cemaziyelahir), B(Receb), Ş(Şaban), N(Ramazân), L(Şevval), Za(Zilkade), Z(Zilhicce).

Tablo 1'deki verilere göre Oğulbey Çeşmesi Vakfı görevlileri câbi, kâtip, mütevelli ve nâzırdan oluşmaktadır. Çoğu kez bu vazifeler, tek hisseli ve müstakil olarak verilirken bazen tevliyet, cibâyet, nezaret ve kitabet görevlerinin birkaç kişiye müşterek olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bazen de tevliyetin, Ali Pınarı Vakfı'nın tevliyet vazifesi ile birlikte iki hisse olarak paylaştırıldığı tespit edilmiştir.<sup>29</sup> Atama kayıtlarında mütevelli ücreti net olarak yazılmazken câbi ve nâzıra günlük 3'er akçe, kâtime günlük 5 akçe ödenmiştir. Bu vazife ücretleri, Tokat'taki diğer vakıf görevli ücretleri ile eşdeğer görünmektedir. Görev değişikliklerinde ise ölüm, görevden alma (ref') ve feragat (ferag) gibi gerekçeler öne çıkmaktadır. Vakfın görevlileri genel olarak vazifelerini hakkıyla yerine getirirken az da olsa birbirlerinden şikâyetçi olmuşlardır. Örneğin, Evail-i Cemaziyelevvel 1135/7-17 Şubat 1723 tarihli şikâyet hükmüne göre, Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın nâzırı, vakfın eski mütevellisi Abdullah'ın görevi zamanında vakfın muhasebesini yaptırmayıp zimmetine vakıf malı geçirdiği iddiası ile şikâyetçi olmuştur.<sup>30</sup> Evahir-i Muharrem 1135/1-11 Kasım 1722 tarihli diğer şikâyet hükmünde, Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın eski mütevellisi Abdullah, görevdeyken her sene nâzır ve sair görevlilerin bilgisi dahilinde vakfın muhasebesini gördüğünü, zimmetinde bir şey kalmadığını ve bu hususta eline senet verildiğini

21 TŞS 91, 28/64.

22 BOA. C. Belediye 118-5882.

23 BOA. C. Belediye 48-2394.

24 TŞS 78, 89/220; TŞS 83, 22/44.

25 TŞS 89, 77/203.

26 TŞS 104, 21/49.

27 VGMA. HD. No. 1121, s. 25.

28 VGMA. HD. No. 1094, s. 26.

29 TŞS 104, 21/49.

30 BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 95, 424/3.

ifade etmiştir. Bu senede rağmen vakıf muhasebesinin yeniden görülerek kendisine zimmet çıkarılmasının men edilmesini talep etmiştir.<sup>31</sup>

II. Mahmud döneminde bütün vakıflar gibi Oğulbey Suyu Çeşmeleri Vakfı da Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmıştır. Nezaretin emriyle vakfın 1836-1839 yılları arasında muhasebeleri hazırlanarak 53 numaralı Tokat Şer'iyye Siciline kayd edilmiştir. Bu muhasebe kayıtlarından derlenen veriler aşağı Tablo 2'de hülâsa edilmiştir.

**Tablo 2. Oğulbey Suyu Vakfı'nın 1252-1255/1836-1839 Dönemi Gelir ve Giderleri**

| Tarih                                                                                        | 1252/1836 <sup>32</sup> | 1253-1255/<br>1837-1839 <sup>33</sup> |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|---------------------------------------|
| <b>Gelirler</b>                                                                              | <b>Kuruş</b>            | <b>Kuruş</b>                          |
| Takyeciler çarşısında 1 adet dükkân icarı                                                    | 18                      | 54                                    |
| Haffaflar (ayakkabıcılar) çarşısında 3 adet dükkân icarı                                     | 100                     | 300                                   |
| Tacirler çarşısında 2 adet dükkân icarı                                                      | 148                     | 444                                   |
| Küpçüler çarşısında 2 adet dükkân icarı                                                      | 24                      | 72                                    |
| Bedesten'de 1 adet vakıf dolabı icarı                                                        | 30                      | 0                                     |
| Mihmadhacib Mahallesi'nde Oğulbey Suyu'nu kullanan 86 evden alınan kira ücreti               | 225                     | 675                                   |
| Pembeciler (pamukçular) çarşısında 1 adet dükkân kirası <sup>34</sup>                        | 0                       | 0                                     |
| <b>Toplam</b>                                                                                | <b>545</b>              | <b>1545</b>                           |
| <b>Giderler</b>                                                                              |                         |                                       |
| Evkaf-ı Hümayun Nezareti öşrü                                                                | 54,5                    | 0                                     |
| Mihmadhacib Mahallesi'nde Oğulbey Suyu'nu kullanan 5 adet çeşmenin bakım ve onarım giderleri | 300                     | 775                                   |
| Oğulbey suyu suyolları görevlisi çâhkenin yıllık ücreti                                      | 80                      | 0                                     |
| Muhasebe harcı ve kâtip maaşı                                                                | 0                       | 200                                   |
| <b>Ara toplam</b>                                                                            | <b>434,5</b>            | <b>975</b>                            |
| Mütevelli Mehmed ve İsa'nın yıllık ücreti                                                    | 36 kuruş 33 para        | 600                                   |
| Nâzır Mehmed ve İsa'nın yıllık ücreti (günlük 3 akçe)                                        | 36 kuruş 33 para        |                                       |
| Câbi Mehmed ve İsa'nın yıllık ücreti (günlük 3 akçe)                                         | 36 kuruş 33 para        |                                       |
| <b>Toplam</b>                                                                                | <b>545</b>              | <b>1575</b>                           |

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde, Oğulbey Suyu Vakfı'nın Oğulbey Suyu'ndan beş çeşme ile 86 eve su sağladığı; vakfın farklı çarşılarında yer alan 9 dükkân ve Bedesten'de 1 adet vakıf dolabı icarı ile Mihmadhacib Mahallesi'nde Oğulbey suyunu kullanan 86 evden su ücreti gelirlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1836-1839 dönemi gelir toplamları kıyaslandığında, dört yıllık süre zarfında yıl bazında gelirin hemen hemen sabit kaldığı (545 ilâ 525 kuruş arasında) görülmektedir. 1836-1839 dönemi muhasebelerine göre; vakfın gider kalemleri Evkaf-ı Hümayun Nezareti öşrü, Oğulbey Suyu'nu kullanan 5 adet çeşmenin bakım ve onarım giderleri, vakıf görevlilerine (çâhken=su yolu görevlisi, mütevelli, kâtip, nâzır ve câbi) ödenen ücretler ve muhasebe harcından oluşmaktadır.

31 BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 97, 3/2.

32 TŞS 53, 35/1.

33 TŞS. 53, 145-146.

34 Bu yıllarda dükkân boş olduğundan kira ücreti tahakkuk etmemiştir.

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (T. VBMA)'nde yer alan 1870-1898 yılları arası Vakıf Muhasebe Defterlerinde Oğulbey Çeşmesi Vakfı'na ait iki adet toplu muhasebe kaydı tespit edilmiştir. İlk toplu muhasebe, 1286-1303/1870-1887 dönemini kapsamaktadır.<sup>35</sup> Bu muhasebe kaydına ait veriler aşağıda Tablo 3'te özetlenmiştir.

**Tablo 3. Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 1286-1303/1870-1887 Dönemi Gelir ve Giderleri**

| <b>Gelirler</b>                                        | <b>Kuruş</b>  |
|--------------------------------------------------------|---------------|
| Meyvehane çarşısında 1 adet terzi dükkânı              | 100           |
| Meyvehane çarşısında 1 adet manav dükkânı              | 200           |
| Hafaflar'da (ayakkabıcılar) 1 adet haffaf dükkânı      | 60            |
| Hafaflar'da 1 adet dikici dükkânı                      | 80            |
| Hafaflar'da 1 adet dikici dükkânı                      | 50            |
| Büyük Bedesten'de 2 adet dolap                         | 50            |
| Küçük Bedesten'de 1 adet dolap                         | 15            |
| Bekiroğlu Hanı'nda 1 adet nalband dükkânı yarı hissesi | 130           |
| Omcalık'ta cevizli bahçe                               | 150           |
| Oğulbey Suyu'ndan hanelere taksim olunan su ücreti     | 275           |
| 1286/1870 yılı gelir toplamı                           | 1110          |
| 1286-1303/1870-1887 arası gelir toplamı                | 19.980        |
| <b>Giderler</b>                                        | <b>Kuruş</b>  |
| Dükkânların tamir masrafları                           | 5.920         |
| Suyolları bakım ve onarım giderleri                    | 9.500         |
| Dükkânların vergileri                                  | 1.068         |
| Harç ücreti                                            | 218           |
| Yarım hisse mütevellî Osman Efendi'nin ücreti          | 1.637         |
| Yarım hisse kâtip ve câbi Ebubekir Efendi'nin ücreti   | 1.637         |
| <b>Toplam</b>                                          | <b>19.980</b> |

Tablo 3'teki verilere göre, Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın Oğulbey Çeşmesi ile sayısı belirtilmeyen evlere su sağlamaya devam ettiği; farklı çarşılarında yer alan 6 dükkân, Omcalık'ta 1 cevizli bahçe, Büyük ve Küçük bedestenlerde 3 adet vakıf dolabı icarı ile Oğulbey Suyu'nu kullanan evlerden su ücreti gelirleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir kalemleri, 1836-1839 dönemi gelir kalemleriyle kıyaslandığında, dükkân sayısının 9'dan 6'ya gerilediği, dolap sayısının 1'den 3'e çıktığı ve 1 adet ceviz bahçesinin ilave edildiği görülmektedir. Akar artışındaki bu gelişme, yıllık gelir ortalamasının artmasına (525 kuruştan 2.854 kuruşa) neden olmuştur. Vakfın akarlarındaki değişiklik ve gelir artışı muhtemelen bazı akarların mahkeme yoluyla tebeddülünden (takas) kaynaklanmıştır. 286-1303/1870-1887 döneminde vakfın gider kalemleri hazine harcı, dükkânların tamir masrafı ve emlak vergisi, suyolları bakım ve onarım giderleri ile mütevellî, kâtip ve câbiye ödenen ücretlerden oluşmaktadır. Nâzır ve çâhkene ise herhangi bir ücret yazılmamıştır.

İkinci toplu muhasebe, 1304-1314/1888-1898 dönemini kapsamaktadır.<sup>36</sup> Bu muhasebe kaydına ait veriler aşağıda Tablo 4'te hülâsa edilmiştir. Tablodaki verilere göre, Oğulbey Çeşmesi Vakfı sadece Oğulbey Çeşmesi'ne su sağlamakta, farklı çarşılarında yer alan 6 dükkân ile Büyük ve Küçük bedesten-

<sup>35</sup> T. VBMA. Muhasebe Defteri no. 5, s. 12.

<sup>36</sup> T. VBMA. Muhasebe Defteri no. 9, s. 8.



lerde 3 adet dolap icarından gelir elde etmektedir. Bir önceki muhasebede yer alan Oğulbey Suyu’nu kullanan evlerden alınan su ücreti ile Omcalık’taki bir cevizli bahçe icarı bu dönem muhasebesinde yazılmamıştır. Vakfın akarlarındaki bu değişiklik muhtemelen bazı akarların mahkeme yoluyla tebeddülünden (takas) kaynaklanmıştır. Ayrıca akarlardaki azalma, vakfın yıllık gelirinin düşmesine yol açmıştır. 1286-1303/1870-1887 döneminde yıllık ortalama gelir 2.854 kuruş iken 1304-1314/1888-1898 döneminde 600 kuruşa gerilemiştir. 1304-1314/1888-1898 döneminde vakfın gider kalemleri muhasebe harcı, dükkânların ve çeşmenin tamir masrafı, dükkânların emlak vergisi ve vakfın mütevellisi ve kâtibine ödenen ücretlerden oluşmaktadır. Câbi, nâzır ve çâhkene ise herhangi bir ücret yazılmamıştır.

**Tablo 4. Oğulbey Çeşmesi Vakfı’nın 1304-1314/1888-1898 Dönemi Gelir ve Giderleri**

| Gelirler                                                   | Kuruş        | Para |
|------------------------------------------------------------|--------------|------|
| Meyvehane çarşısında kebabçı dükkânı (no. 27) icarı        | 100          | 0    |
| Meyvehane çarşısında kalaycı dükkânı (no. 16) icarı        | 90           | 0    |
| Eskiciler çarşısında kalaycı dükkânı (no. 3) icarı         | 60           | 0    |
| Eskiciler çarşısında kalaycı dükkânı (no. 77) icarı        | 100          | 0    |
| Eskiciler çarşısında kalaycı dükkânı (no. 27) icarı        | 60           | 0    |
| Büyük bedestende dolap (no. 5)                             | 0            | 0    |
| Büyük bedestende dolap (no. 12)                            | 0            | 0    |
| Küçük bedestende dolap                                     | 0            | 0    |
| Kapan önünde nalband dükkânı (no. 50)                      | 130          | 0    |
| 1304/1888 yılı gelir toplamı                               | 540          | 0    |
| 1304-1314 arası gelir toplamı                              | 6.000        | 0    |
| Giderler                                                   | Kuruş        | Para |
| Dükkânların ve çeşmenin tamir masrafları                   | 2.563        | 0    |
| Dükkânların vergileri                                      | 1.657        | 0    |
| Toplam                                                     | 4.220        | 0    |
| Muhasebe harcı ve kâtip ücreti (Binde 62, kuruş hesabıyla) | 111          | 10   |
| Evlattan olan mütevellilere verilen ücret <sup>37</sup>    | 1.668        | 30   |
| <b>Toplam</b>                                              | <b>6.000</b> |      |

### 2.1.1 Oğulbey Çeşmesi’nin Diğer Vakıfları

XVII. yüzyıldan itibaren Oğulbey Çeşmesi giderleri için Tokat’taki diğer bazı vakıflardan tahsisat ayrılmış ya da çeşme görevlilerinin ücretleri için yeni vakıflar kurulmuştur. Bu bakımdan iki adet vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıflar hakkında kronolojik sıra ile aşağıda bilgi verilmiştir.

**Hoca Behzad Şirvanî’nin Oğulbey Çeşmesi Vakfı:** Behzad Camii’nin inşa kitabesinde bâni Hoca Behzad Şirvanî’nin Oğulbey Çeşmesi için vakfettiği 300 altından murabaha<sup>38</sup> geliri olduğu yazılıdır. 1574 yılı Rum Eyaleti Evkaf Defterinde (Şimşirgil, 1990: 100).<sup>39</sup> Hoca Behzad Oğulbey Çeşmesi Vakfı ile alakalı ayrıntılı bir muhasebe kaydı yer almaktadır. Bu muhasebe kaydında yer alan bilgiler aşağıda Tablo 5’te listelenmiştir.

37 1304-1313/1888-1897 arası yarım hisse mutasarrıfı Osman’ın ücreti 758 kuruş 15 para; 1314/1898’de yarım hisse oğlu Hamdi’nin ücreti 76 kuruş; 1304-1314/1888-1898 arası yarım hisse mutasarrıfı Ebubekir’in ücreti 834 kuruş 15 paradır.

38 Murabaha, kanunla tayin olunan oranda faizle borç verme uygulamasıdır (Pakalın, 1983-II: 581)

39 TK. KKA. Evkaf Defteri 583, s. 38a-b.



**Tablo 5. Hoca Behzad Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 1574 Yılı Gelir ve Giderleri**

| Gelirler                                             | Altın        |
|------------------------------------------------------|--------------|
| Vâkîfın 300 altın parasının murabahası               | 30/45 altın  |
| Giderler                                             | Akçe         |
| Mütevellinin senelik ücreti                          | 360          |
| Çeşme hizmetkârının senelik ücreti                   | 600          |
| Suyolu bakım ve onarım gideri (mâ'-i câri meremmeti) | 1.700        |
| <b>Toplam</b>                                        | <b>2.660</b> |

Tablo 5'ten görüleceği üzere, Hoca Behzad Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 1574 yılı gelirleri 300 altının murabahasından oluşmaktadır. Bu tarihlerde para vakıflarında murabaha oranının % 10 veya % 15 olduğu dikkate alındığında 300 altının murabahasının 30 ya da 45 altın olduğu anlaşılmaktadır. Vâkîf, bu gelirlerini çeşmenin bakım ve onarım giderleri ile mütevelli ve çeşme hizmetkârından oluşan görevlilerin ücretlerine tahsis etmiştir. Tevliyetinin ise evlad ve utekâsına (azatlı kölelerine) verilmesini şart koşmuştur.

**Emine bint-i Ömer Vakfı:** Emine Hanım, Mihmadhacib Mahallesi sakinelerindendir. 29 Safer 1222/8 Mayıs 1807 tarihli vakfiyesine (Açık ve vd. 2005: 330) göre, yaşadığı mahalledeki iki katlı evini vakfetmiştir. Vakfının tevliyetini, hasbi olarak Oğulbey Çeşmesi Vakfı müvellihi Salih Ağa'ya vermiştir. Vâkîfe, vakfettiği evinin icarının önce evin bakım ve onarımına sarfedilmesini, artan paranın da Mihmadhacib Mahallesi'nde bulunan Oğulbey Çeşmesi'nin suyolu tamirine harcanmasını şart koşmuştur. Ayrıca Salih Ağa'nın vefatından sonra Oğulbey Çeşmesi Vakfı'na her kim mütevelli olur ise hasbi olarak kendi vakfına da mütevelli olmasını istemiştir.

## 2.2. Mihmadhacib Çeşmesi ve Vakıfları

1574 yılına ait Sivas Eyaleti Evkaf Defterine göre, Mihmadhacib Çeşmesi Mihmadhacib Mahallesi'nde olup bir vakfı bulunmaktadır. Bu vakf, İvad, Mustafa Çelebi ve Hacı Hasan'ın 7.500 akçelik para vakfıdır. Vâkîflar, vakfettikleri paranın murabaha gelirinin adı geçen çeşmenin bakım ve onarımına sarf edilmesini şart koşmuşlardır. Bu para vakfının tevliyet hizmeti, Mahmud isimli şahsın üzerindedir.<sup>40</sup>

## 2.3. Örtmeliönü Çeşmesi ve Vakıfları

Evahir-i Zilhicce 1209/9-19 Temmuz 1795 tarihli şikâyet hükmüne göre, müteveffa Oğul Bey tarafından inşa edilen çeşmenin tam olarak ne zaman yapıldığını belirten herhangi kayda rastlanmamıştır. Sonra-ki devirlere ait arşiv kayıtlarında da bu çeşme ile ilgili belge bulunamamıştır. Sadece 19. asrın son çeyreğinde Örtmeliönü Mahallesi'nde Ali Pınarı Vakfı'na dair bir muhasebe kaydı ile birkaç görev tevcih beratları tespit edilmiştir. Muhasebe kaydına göre, Ali Pınarı Vakfı'nın 1304-1314/1888-1898 gelirleri ve giderleri aşağıda Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6. Ali Pınarı Vakfı'nın 1304-1314/1888-1898 Dönemi Gelir ve Giderleri<sup>41</sup>**

| Gelirler                                       | Kuruş | Para |
|------------------------------------------------|-------|------|
| Uzunçarşı'da doğramacı dükkânı (no. 189)       | 150   | 0    |
| Uzunçarşı bitişiğinde kürkçü dükkânı (no.189)  | 100   | 0    |
| Uzunçarşı bitişiğinde kürkçü dükkânı (no. 190) | 120   | 0    |
| Uzunçarşı bitişiğinde kürkçü dükkânı (no.190)  | 130   | 0    |

40 TK. KK. Evkaf Defteri 583, s. 27b.

41 T. VBMA. Muhasebe Defteri no. 9, s. 8.

## Tokat Oğulbey Suyu Çeşmeleri ve Vakıfları

|                                                             |              |             |
|-------------------------------------------------------------|--------------|-------------|
| Uzunçarşı'da Yaşmeydan Mahallesi'nde mağaza (no. 31)        | 350          | 0           |
| Uzunçarşı'da Yaşmeydan Mahallesi'nde mağaza (no. numara 31) | 250          | 0           |
| Omcalık'ta tarla (no. 7)                                    | 200          | 0           |
| Omcalık'ta tarla (no. 12)                                   | 50           | 0           |
| 1304/1888 senesi icarı                                      | 1350         | 0           |
| 1304-1314/1888-1898 dönemi toplam icarı                     | 15.680       | 0           |
| <b>Giderler</b>                                             | <b>Kuruş</b> | <b>Para</b> |
| Kira geliri getiren binaların on bir senelik tamir masrafı  | 5500         | 0           |
| Çeşme ve su yolları tamir masrafı                           | 1350         | 0           |
| Kira geliri getiren binaların vergileri                     | 1680         | 0           |
| Çâhken ücreti                                               | 2950         |             |
| Ara toplam                                                  | 11480        | 0           |
| Muhasebe harcı ve kâtip ücreti (Binde 62 kuruş hesabıyla)   | 262          | 20          |
| Evlattan olan mütevellilere verilen ücret <sup>42</sup>     | 3937         | 20          |
| <b>Genel toplam</b>                                         | <b>15680</b> |             |

Tablo 6'daki verilerden Ali Pınarı Vakfı'nın dört dükkan, iki mağaza ve iki tarla icarından yıllık toplam 1.350 kuruş kira geliri bulunduğu anlaşılmaktadır. 1888-1898 arasında 11 yıllık toplam kira hasılatı 15.860 kuruş tutmaktadır. Yıllık ortalama geliri, 1.441 kuruş civarındadır. Vakfın giderleri; kira geliri getiren binalar ile çeşme ve su yollarının tamir masrafları, vakıf binaların vergileri, çâhken ücreti, muhasebe harcı, katip ücreti ve müteveli ücretinden oluşmaktadır. Vakfın tevliyet görevi vâkıfın evlatlarına şart koşulmuştur. Oğulbey Çeşmesi Vakfı ile Ali Pınarı Vakfı'nın mütevellileri aynı şahıslardır. Tevliyet görevini, 1888-1897 yılları arasında Osman Efendi, 1898 yılından itibaren Ebubekir Efendi yürütmüştür. 8 Şaban 1319/20 Kasım 1901 tarihinde Oğul Bey Çeşmesi ve Ali Pınarı vakıfları mütevellisi Ebubekir Efendi Tokat Şer'iyeye Mahkemesi'nde vakıf akarının icara verilmesi, gelirlerinin tahsili, muhasebesi, tamirâtı ve sair hukuk işleri için Kadızade Mehmed'e vekalet vermiştir.<sup>43</sup> Ebubekir Efendi'nin erkek evlat bırakmadan vefatı üzerine 15 Muharrem 1322/1 Nisan 1904 tarihli beratla Oğul Bey Çeşmesi Vakfı'nın yarım hisse tevliyetini tasarruf eden Ahmed Hamdi Efendi her iki vakfın tevliyet görevini üstlenmiştir.<sup>44</sup>

### 3. Sonuç

Oğulbey Suyu, 1950'li yıllara kadar Tokat'a içme suyu sağlayan sekiz ana (Aksu, Buzluk, Çördük, İğneci, Karasu/Çukurpınar, Koşıkavak, Marul ve Oğulbey suları) kaynaktan biridir. Bu önemli su kaynağı bugüne kadar kapsamlı bir inceleme konusuna olmamıştır.

Bu çalışmada tespit ve analiz edilen mevcut arşiv kayıtlarına göre, Oğulbey Suyu 16. yüzyılda Osmanlı döneminde Tokat'a getirilerek halkın istifadesine sunulmuştur. Oğulbey Suyu'nun çıkış yeri, Tokat'ın güney doğusunda bir saat mesafede yer alan Taşlıtepe mevkiidir. Tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız müteveffa Oğul Bey, Oğulbey Suyu adı verilen su kaynağını toprak borularla Tokat'a getirerek Hacib, Örtmeliönü, Bulgurpınarı(?), Akçapınar ve Oğulbeypınarı mahallerinde beş adet çeşme inşa etmiştir. Bu beş çeşmeden birisi Oğulbey Çeşmesi, diğeri Örtmeliönü çeşmesi veya Ali Pınarı, bir diğeri Mihmadhacib Çeşmesi'dir. Diğer iki çeşme (Bulgurpınarı(?), Akçapınar) hakkında ise herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

42 1304-1313 arası müteveli Osman'ın ücreti 3587 kuruş 20 para; 1314 senesi müteveli Ebubekir'in ücreti 350 kuruştur.

43 TŞS 98, 123/24.

44 TŞS 104, 21/49.

Oğulbey Çeşmesi, Mihmadhacib-i Müslim Mahallesi'nde Oğul Bey tarafından inşa edilmişse de yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hoca Behzad Camii'nin inşa kitabesinde, Şirvanlı Fakih oğlu Hoca Behzad'ın Kanuni Sultan Süleyman zamanında 942/1536 yılında Oğulbey Çeşmesi'ne bir vakıf yaptığı yazılıdır. Bu bilgiden hareketle, çeşmenin aynı yıl içinde veya daha önce inşa edildiği söylenebilir. Özlem Kaşıkeman, yüksek lisans tezinde, Behzad Camii'nde bulunan tarihsiz çeşme kitabesine dayanarak Oğulbey Çeşmesi'nin Behzad Camii yakınında yer aldığını belirtmiştir. Arşiv kayıtları Oğulbey Çeşmesi'ni Mihmadhacib Mahallesi'nde gösterdiğinden bu kitabe Behzad Camii avlusundaki Karasu Çeşmesi'ne ait olmalıdır.

Oğulbey Çeşmesi'nin muhtemelen Oğul Bey'in tevliyetini evlat ve azatlı kölelerine bıraktığı bir vakfı bulunmaktadır. Bu vakfın vakfiyesine arşivlerde ulaşılamamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren Oğulbey Çeşmesi giderleri için Tokat'taki diğer bazı vakıflardan tahsisat ayrılmış ya da çeşme görevlilerinin ücretleri için yeni vakıflar kurulmuştur. Bu bakımdan iki adet vakıf tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Hoca Behzad Şirvanî'nin Oğulbey Çeşmesi Vakfı, diğeri Emine bint-i Ömer Vakfı'dır.

Arşivlerde Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 17. ve 18. asırlardaki muhasebe kayıtlarına ulaşılamamış ancak vakıf görevlilerinin atamalarına dair pek çok kayıt bulunmuştur. Bu kayıtlara göre, Oğulbey Çeşmesi Vakfı'ndan ücret alan görevliler câbi, kâtib, mütevellî ve nâzırdan oluşmaktadır. Çoğu kez vazifeler, tek hisseli ve müstakil olarak verilirken bazen tevliyet, cibâyet, nezaret ve kitabet görevlerinin bir ya da iki kişiye müşterek olarak tahsis edildiği görülmektedir. Bazı zamanlarda ise tevliyet vazifesinin Ali Pınarı Vakfı'nın tevliyet vazifesi ile birlikte iki hisse olarak paylaştırıldığı tespit edilmiştir. Atama kayıtlarında mütevellî ücreti net olarak yazılmazken câbi ve nâzıra günlük 3'er akçe, kâtibe günlük 5 akçe ödenmiştir. Bu vazife ücretleri, Tokat'ta diğer vakıf görevlilerine ödenen ücretlerle eşdeğer görünmektedir. Görev değişikliklerinde ise ölüm, görevden alma (ref') ve feragat (ferağ) gibi gerekçeler öne çıkmaktadır.

Oğulbey Çeşmesi Vakfı'nın 19. yüzyıla ait üç ayrı muhasebe defteri tespit edilmiştir. Muhasebelerde yer alan bilgilere göre, Oğulbey Suyu Vakfı, Oğulbey Suyu'ndan beş çeşme ile 86 eve su sağlamaktadır. Vakfın gelirleri, sayısı ve türü zamanla değişen emlak (dükkân, dolap ve ceviz bahçesi) kiralardan ve Mihmadhacib Mahallesi'nde Oğulbey Suyu'nu kullanan 86 evden alınan su ücretinden oluşmaktadır. 19. yüzyılda emlak adetinde ve türünde görülen değişimler muhtemelen kiralama sorunları ya da başka akarlarla takas dolayısıyla meydana gelmiş olmalıdır. Akarlardaki bu değişiklikler vakfın yıllık toplam gelirlerine de yansımış, inişli- çıkışlı bir seyir izlemiştir. Gider kalemleri ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti öşrü, 5 adet çeşmenin bakım ve onarım giderleri, vakıf görevlilerine (çâhken, mütevellî, kâtib, nâzır ve câbi) ödenen ücretler ve muhasebe harcından oluşmaktadır. Vakıf görevlilerin sayısı da zamanla değişmiştir.

Oğulbey Çeşmesi giderleri için ilaveten ilk kurulan Hoca Behzad Şirvanî'nin Oğulbey Çeşmesi Vakfı esasında bir para vakfıdır. Vâkıf, 1534 yılında vakfettiği 300 altının murabaha gelirlerini çeşmenin bakım ve onarım giderleri ile mütevellî ve çeşme hizmetkârından oluşan görevlilerin ücretlerine tahsis etmiştir. Tevliyetinin ise evlad ve utekâsına (azatlı kölelerine) verilmesini şart koşmuştur. Mihmadhacib Mahallesi sakinelerinden Emine Hanım bint-i Ömer de 29 Safer 1222/8 Mayıs 1807 tarihinde iki katlı evini vakfederek evin kira gelirinin öncelikle bakım ve onarımına sarfını, artan paranın Mihmadhacib Mahallesi'nde bulunan Oğulbey Çeşmesi'nin su yolu tamirine harcanmasını şart koşmuştur.

Oğulbey kaynağından su sağlayan bir diğer çeşme, Mihmadhacib Çeşmesi'dir. 1574 yılına ait Sivas eyaleti Evkaf Defterine göre, bu çeşme için İvad, Mustafa Çelebi ve Hacı Hasan isimli hayır sahipleri tarafından 7500 akçelik para vakfı tesis edilmiştir. Vâkıflar, vakfettikleri paranın murabaha gelirinin adı geçen çeşmenin bakım ve onarımına sarf edilmesini şart koşmuşlardır.

Oğulbey kaynağından su temin eden üçüncü çeşme, Mihmadhacib Örtmeliönü Çeşmesi'dir. Müteveffa Oğul Bey tarafından inşa edilen çeşmenin tam olarak ne zaman yapıldığını belirten herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Sonraki devirlere ait arşiv kayıtlarında da bu çeşme ile ilgili belge bulunamamıştır. Sadece 19. asrın son çeyreğinde Örtmeliönü Mahallesi'nde Ali Pınarı Vakfı'na dair 1888-1898 dönemine ait bir muhasebe kaydı ile birkaç görev tevcih beratı tespit edilmiştir. Muhasebe verilerden Ali Pınarı Vakfı'nın dört dükkân, iki mağaza ve iki tarla icarından yıllık toplam 1350 kuruş kira geliri bulunmaktadır. Vakfın giderleri; kira geliri getiren binalar ile çeşme ve su yollarının tamir masrafları, vakıf binaların vergileri, çâhken ücreti, muhasebe harcı, katip ücreti ve mütevellî ücretinden oluşmaktadır. Vakfın tevliyet görevi vâkıfın evlatlarına şart koşulmuştur. Oğulbey Çeşmesi Vakfı ile Ali Pınarı Vakfı'nın mütevellîleri aynı şahıslardır. Tevliyet görevini, 1888-1897 yılları arasında Osman Efendi, 1898 yılından itibaren Ebubekir Efendi yürütmüştür. Ebubekir Efendi'nin erkek evlat bırakmadan vefatı üzerine 15 Muharrem 1322/1 Nisan 1904 tarihli beratla Oğul Bey Çeşmesi Vakfı'nın yarım hisse tevliyetini tasarruf eden Ahmed Hamdi Efendi her iki vakfın tevliyet görevini üstlenmiştir.

1950'lere kadar Oğulbey Suyu çeşmeleri Tokat halkına hizmet vermiş ve hayat kaynağı olmuştur. Günümüzde bu çeşmelerden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Oğulbey Suyu ise Tokat merkeze bağılı Hasanbaba köyüne tahsis edilmiştir. Böylece asırlarca Osmanlı su kültürünün bir ögesi olan tarihi Oğulbey çeşmeleri yok edilmiş, Tokat halkı bu önemli kaynaktan mahrum bırakılmıştır.

## Kaynaklar

### I. Arşiv kaynakları

A. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*

Atık Şikayet Defterleri: BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 95, 424/3; BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 97, 3/2; BOA. A.DVNS. ŞKT. d. 103, 189/1.

Cevdet Belediye: BOA. C. Belediye 48-2394; BOA. C. Belediye 58-2858; BOA. C. Belediye 84-4157; BOA. C. Belediye 118-5882.

Sivas Ahkam Defterleri: BOA. A.DVNSAHK. d. 22, 13/1;

B. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA)*

TK. KK. Evkaf Defteri 583.

*Tokat Şer'îye Sicilleri (TŞS)*

TŞS 2; TŞS 10; TŞS 53; TŞS 76; TŞS 78; TŞS 83; TŞS 89; TŞS 91; TŞS 98; TŞS 104.

*Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (T. VBMA)*<sup>45</sup>

T. VBMA. Muhasebe Defteri no. 5; T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 9;

T. VBMA. Mazbata ve Derkenar Defteri no. 1, s. 22/65.

*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)*

Hurufat Defterleri (HD): VGMA. HD No. 539; VGMA. HD No. 568; VGMA. HD No. 1094; VGMA. HD. No. 1121.

### II. Araştırma ve inceleme eserler

Acunsal, Ferit (1947). *Gerçeklerin Diliyle Tokat*. İstanbul: Tanin Basımevi.

Açık, Ali ve Abdurrahman Sağır (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yay.

Aksulu, Behiye Işık (1994). Fetih'ten Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Atak, Erkan (2013). "Tokat'taki Osmanlı Çeşmelerinden Örnekler". *Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım 2012*, Cilt II. Ankara. 211-237.

Dinç Güven ve Cemil Çelik (2012). "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)". *Mediterranean Journal of Humanities*, II (1), 37-59.

Evliya Çelebi (2001), *Evliya Çelebi Seyahatname*. Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin. C. 5. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökbilgin, Tayyib (1974). "Tokat". *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, 401-412.

Güler, Mustafa (2012). "XVIII. Asrın Sonlarında Mekke ve Medine'deki Su Vakıfları". *Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV (2), 1-22.

Gündoğdu, Hamza ve Ahmet Ali Bayhan, Murat Aktemur, İshak Umut Kukaracı, Adem Çelik, Burhanettin Güneş (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Ankara.

Güneri, Hasan (2006). "Vakıf Sular ve Su Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*, (9), 67-81.

45 Bu arşivdeki belgeler ve defterler 15 yıl kadar önce Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne nakledilmiştir.

- Eyice, Semavi (1993). "Çeşme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 8. İstanbul. 277-287.
- Karataş, Ali İhsan (2008). "Bursa Suları ve Su Vakıfları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 379-417.
- Kaşıkeman, Özlem (2005). Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ile Şadırvanları. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Köç, Ahmet (2018). "XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre'de Su Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*, (49), 9-20.
- Kucur, Sadi S. (1993). Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere göre). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü
- Meral, Şükrü (1938). *Tokat Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası*. Ankara.
- Nazmi Asaf (1926). *Anadolu'da İçilecek Sular*. İstanbul.
- Özer, İsmail (2015). "Tokat'ta İçme Suyu Temini ve Dağıtım Faaliyetleri (1923-1950)". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 11-29.
- Öztürk, Said (2019). "Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı". *Vakıflar Dergisi*, (80. Yıl Özel Sayısı), 135-158.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-II-III*. İstanbul: MEB-Yay.
- Sağır, Yusuf (2016). "Osmanlı Su Vakıfları". *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), 445-473.
- Seçgin, Nuri (1993). Tokat'taki Türk Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertoğlu, Mithat (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yay.
- Şemseddin Sami (1987). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Şimşirgil, Ahmet (1990). Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokat İl Yıllığı 1967* (1968). Ankara.
- Tunca, Aylin (2000). Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H. 1000-1200/M. 1591-1785). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçar, Meltem (2017). "Gaziantep Tarihi Su Sisteminin Osmanlı Dönemindeki Yönetimi". *Megaron*, 12 (1), 157-169.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1927). *Kitabeler*. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2003). *Tokat Kitabeleri*. Hazırlayan: Mehmet Mercan ve Mehmet Emin Ulu. Ankara.
- Wolper, Ethel Sara (1994). *Patronage and Practice in Late Seljuk and Early Beylik Society: Dervish Lodges in Sivas, Tokat and Amasya*. Doktora Tezi. Los Angeles, U.S.A.: University of California.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1986). "Vakıf". *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. XIII, 153-172.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: TTK Yay.
- Yinanç, Mükrimin Halil (1988). "Danişmendliler". *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. III, 468-469.

### III. Elektronik kaynaklar

Sağlam, Halis. “Suyuna Sahip Çık Tokat”, Tokat Arayış Gazetesi, 25 Mart 2021. Bk. [http://tokatariyisgazetesi.com/haber\\_detay.asp?haberID=3700&HaberBaslik=halis-saglam-suyuna-sahip-cik-tokat](http://tokatariyisgazetesi.com/haber_detay.asp?haberID=3700&HaberBaslik=halis-saglam-suyuna-sahip-cik-tokat) (Erişim Tarihi: 23.02.2023).

Öztürk, Said “Osmanlı Şehirlerinin Vakıf Suları”. <https://www.zdergisi.istanbul/makale/osmanli-sehirlerinin-vakif-sulari-91> (Erişim Tarihi: 15.02.2024).